

החרדי פנינים שחרורי

מאת חיים באר

איילת השחר

ועתה אחרי חליפות עיתים ואני קמוט מצח כבר וקמוט הנפש, כאחרון יוצא-חלצו של ת. ג. ב. היקר והנערץ, מחזירני גלגל חיי להתייבב שוב לפני גגוני ארון, הופך ידי בגווילים, מחפש בין תגי האותיות, משתדל לת' שוש משם את עקבות נפשי ולמצוא נתיב ראשוני פרפוריה. בין השאר אני מגיע אל הספרייה החורגית על שם ש.ו. קוריץ בבני-ברק. למרבה האירוניה זאת הספרייה החורגית היחידה בעיר המלאה בתי-מדרש, ישיבות ותלמודי-תורה, והיא נפתחה רק באחרונה, בזמנו של הרב משה קוריץ שהקימה לזכר אביו. החדרים גדושי הספרים שבבית היירות בצומת רח' ר' עקיבא ורח' ירושלים הם לא רק בית-עקד-ספרים אלא גם בית-ועד לחכמים, שבת חסידים ותיקים, החוזרים סיפור לסיפור כחרוץ פנינים שחורות, גיתק חוטם, כטורי האותיות בספריו של ביאליק.

בביקורי האחרון מצאתי את הספרן, ר' אברהם, איש חמודות מחסידי קרלין, ואת ר' ישראל, מחסידי גור, המספרים בשבחי רבותיהם. סיפר ר' ישראל כיצד זמן האדמו"ר הזקן מגור, ר' יצחק מאיר, בעל חידושי הרי"ם, ור' מנחם מנדל, הרבי מקוצק, בשמות משפחה חדשים. הדבר היה כאשר נמלטו השניים מפשיסחא, ומחמת הפ' ציק היה עליהם לשנות את זהותם. לילה שלם נסעו ברכבת, שקועים במחשבות. לפנות בוקר, כאשר ראה הרב מקוצק את איילת השחר שבקע אורה, אמר, מעתה לא ייקרא עוד שמי הלפרין כי אם מורגנשטרן, שפירושו כוכב-השחר, ויתקיים בנו המעשה שהיה בר' חיה הגדול ובר' שמעון בן חלפתא, שהיו מהלכים בבקעת ארבל וראו איילת השחר שבקע אורה, אמר ר' חיה הגדול לר' שמעון, רבי, כך היא גאולתם של ישראל, בתחילה קמעא קמעא, וכל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת.

התכעס הרבי מגור, ששם משפחתו היה עד אז רוטנברג, על חברו שהוא נכנע להדרגותיה של הגאולה, זקרא בקול, "לאלתר, לאלתר", כלומר, תהא הגאולה מיד, ומאז היה שם משפחתו אלתר.

סיפרתי את המעשה לאחד ממכרי, שהוא חסיד וחוקר-חסידות, כאחד. חיך מכרי ואמר: "יפה הסיפור, יפת הסיפור."

"וכי אין הוא אמת, שאלתיו, יודע שהוא תומך יתדותיו במאמר החכם, ששר החן והבל היופי."

מכרי היגהן בראשו. "הכיבוד, שאלתיו, והלא ניכרים דברי אמת." "הרבי מקוצק והרבי מגור היו אדמו"רים, השיבני, לא משוררים."

כשסיפרתי את המעשה לרפי זינור הוסיף לי את צדור סיפוריו של ש"י עגנון, "סיפורים על אשכנז ואגפיה", שנתפרסמו בספר היובל לזיגפריד מוזס, מי שהיה מבקר המדינה הראשון, ואמר לי: "קרא, קרא."

קראתי ומצאתי שם את המעשה "עם שמש", שאעתיקנו בזה.

אמר לי יועץ הסתרים עמנואל הופמן, אמר לי ברטי הולד אוירבך אוהב אני את תיאורי זריחת החמה שבשירי מריקה. פעם אחת אמרתי לו למשורר, בן-אדם היאך הגעת לידי תיאורים נפלאים שכאלה? השיב לי מריקה, מתוך מרכבת הדואר, שפעמים הרבה נסעתי לרגל משרתי לדרוש בכנסיות באותם הכפרים שבאיפריכיא שלי והוצרתי להגיע קודם שיוצאים בני הכפרים לעבודתם וראיתי את השחר בעלותו."

אינני יודע אם כיוונתי לדעתו של ידידי או לא, אבל לסבר את אונם של מיודעי בספרייה החורגית אני מוכן לומר ג' פעמים בקול גדול "להבדיל, להבדיל, להבדיל."

רב-תודות

כל המזדמן לאולמות-הקריאה של בית-הספרים הלאומי יכול לפגוש שם רבים מקנאיה החרדים של ירושלים הבאים לעיין באוספי הכרוזים וכתבי-היד ובספרים הנדירים שנאצרו בגנזי הספרייה ולהיעזר בהם בכתיבת ספריהם. אחד מאלה שהרבו להיעזר בספרייה ובר' אוספיה היה הרב מנחם מענדל גערליץ, סופר וחוקר חרדי, איש "העדה החרדית", שהוציא לאור שורה ארוכה של ספרים וביניהם שלושה כרכי ביוגרפיה של הרב יוסף חיים זנגפלה, בשם "מרא דארעא ישראל".

ככל מי שנעזר באוספי הספרייה הלאומית, היה על בעל-המחבר להודות להם בפתח ספרו, אולם כיצד הוא יכול לעשות זאת ודפי הביוגרפיה רצופים בדברי חרפות וגיי דופים כנגד הסיפוריות החילוניות של ירושלים, "בית עקד תרפים", כלשון אחד מדברי ההסתה? לא אכניס הבן לעפריים אבל פטור בלא כלום אי-אפשר, ואצטט מתוך הכרוז, "גחלי אש": "יצאו אנשים נערים וייחדו להם בית עקד ספרים ביבלאטיק, ולמראית עין הביאו שמה גם ספרי קודש, ואולם למגינת לב יראי ה' נודע הדבר כי הביאו שמה ספרי מינים ואפיקורסין, קראים ומסיתים מיסיאנערין, גם ספרי פושעי ישראל, המלגלים וכופרים בדברי חכמינו ו"ל".

ובכן, כיצד ינהג הרב גערליץ, האם יודה ויבואו דפי ספרו ויטפחו לו על פניו, או שמא לא יודה ונמצא דלתי בית-הספרים נגעלות לפניו, ובלעדי אוספיהם אנה הוא בא. שב ואל תעשה עדיף, גרס מכובדנו הסופר, ולא הודת לחכמי בית-הספרים ולא דרש בכבוד האכסניה שפתחת לפניו את אוצרותיה.

לימים פגש בו אחד ממנהלי בית-הספרים ואמר לו, "רבי יהודי, הייתכן ו "היתמם הסופר ואמר, "הודיתי לכם." אמר לו הספרן, "נייתי ספר ונחזי", נטל ספר ולא מצא בו אף לא תודה רמוזה. אמר המחבר, "למחר אני מביא לך עותק מן העותקים הנמצאים עימי, ותראה שאכן הודיתי לכם והעותק שבידך פגום."

לאחר זמן, משדחקו בו שוב ושוב, הביא בעל-המחבר עותק ובו אכן היו מודפסים דברי תודה לכל מי שסייע בידו, הבחין הספרן כי המחבר תלש אחד מעמודי השערים והדביק עמוד חדש ובו דברי-תודה שהודפסו במיוחד בש"י ביל עותק זה התחכם הספרן למחבר ואמר לו, "המתחיל במצווה אומרים לו גמור, לא עותק אחד אתה חייב למסור לבית-הספרים כי אם שניים, וזהו חוק המדינה." אמר המחבר מה שאמר והסתלק.

לימים נצרף אותו האיש לאוספי בית-הספרים. אמר לו הספרן, לא אניח לך לראות צורה של אות בטרם תזכנו בספר נוסף. ראה מנחם מענדל כי כלתה אליו הרעה, מיהר לבית-הדפוס וביקש מן הסדר שיסדר למענו סדר-תודה חדש. ועוד באותו יום חזר אל בית-הספרים הלאומי ואשכרו בידו.

נטל ד"ר מרדכי נדב, מנהל מחלקת כתבי-היד, את שני העותקים, פתח אותם בעמוד התורות והציגם לפני בעל-המחבר ואמר לו בקירוב כך, "הכר-נא הזאת תורתך, שתי פנים לה, האחת למעלה והאחת באמצע, האחת בכלוק

והאחת כמין פירמידה הפוכה. האחת בפרנק-ריהל והאחרת ב..."

תודתנו נתונה בזה, לכל אלה שסייעו בדיני להשיג חומר למסרת הספר: לספרייה, מוסד הרב קוק ולהספרן הרב יש"י חסידה. לעובדי הספרייה הלאומית. לד"ר נדב מנהל מחלקת כתבי-יד שפ"י. הספרייה הלאומית.

תודה נוסף א'

תודתנו נתונה בזה, לכל אלה שסייעו בדיני להשיג חומר למסרת הספר: לספרייה, מוסד הרב קוק ולהספרן הרב יש"י חסידה. לעובדי הספרייה הלאומית. לד"ר נדב, מנהל מחלקת כתבי-יד שליד הספרייה הלאומית.

תודה נוסף ב'

מיהר המחבר להסתלק משם בבושת-פנים ומאז אין המרא דארעא ישראל בעל חרב הפיפות המתהפכת מנית לו להיכנס אל ארצות החיים.

איש תם

לעיתים מציצה אלינו ההשגחה העליונה, הגרי-מלח לאיש חסד כמפעלו ולרשע רע כרשעתו, מבין השיטין של ספרי יראים. על מעשה אחד המרבה את אמונתנו בשכר ועונש והמתקשר אל הדברים הקודמים, אספר להלן, בשנת "והם יסודי התפילין" לפ"ק, שהיא שנת תשכ"ו למנייננו, הוציא ר' אברהם מרדכי ברייטשטיין את ספרו "סדר פרשיות" העוסק בתפילין דרבנו תם, לרבות ביאור וביורר שיטות רבותינו הראשונים בעניין סדר הנחת הפר' שיות ונתיבתן והמנהגים בעת הנחתן והליצתן. הרב ברייטשטיין הוא מיקורי קרתא דשוטרייא, כפי שכותב עליו הרב בענגיס בעל "לפלגות ראובן" בדברי ההסכמה שלו, מרביץ תורה ברבים, גדול בתורה וביראה, שעיקר עיסוקו כספרא-דבידינא-רבה של "העדה החר' דית" בירושלים.

בהקדמה לספרו כותב המחבר: "ואמנם היתה לי אפשרות לעיין בספרים שונים במקומות זרים לרוח ישראל סבא אבל סלדה נפשי מעמוד במח"י צתן, ומכאן מחאה רבה לאורייתא נגד אלו המקילין, אשר מקלן הגיד להן בהיתרי טרק ללכת לספריות סטולות ואור' גיברסיטאות להציץ שם בספרים הקדושים הנמצאים שם בגלות וצער במקומות רחוקים מן הקדושה, ומי ביקש זאת מידם לחבר ספרים על-ידי השתמשות בספריות ומקור' מות כאלה, ועל זה נאמר אשרי האיש אשר לא הלך, וזכרת ירושלים תיז את החתעוררות והחתנגרות הגדולת

„זה הרבי מביאלה שליט"א.“
 שחרור פיסת מידע זו היה הכרת הטובה המירבית
 שהעלם. הית יכול לבטא, והרבה יותר מכפי שמישהו שאי
 גנו בן השבט מסוגל לדמיין לעצמו.
 „האדמו"ר שהוכתר לאחרונה,“ שאלתי.
 בקיאותי בדינאסטיה החסידית מוטטה את קריהתנגדות
 האחרון שלו, והוא גילה את אזני כי האדמו"ר שליט"א
 חוזר עכשיו מאזכרה לאחד מחסידיו המובהקים הקבור
 בהר הזיתים.

„האדמו"ר שיחיה אינו רוצה להפסיד ממנום של ישראל,
 על כן נוסע הוא במונית שירות ולא בספיטליים, כמנהג
 הרביים האחרים,“ השיבני השמש בלי שנוטאל.
 בשבילי היתה זאת הזדמנות נדירה להציץ אל תוככי
 חדר רבי-של-החסידים, ואני חקרתי את הנער על הנהגותיו
 של האדמו"ר ועל סדר יומו. השמש הגלה סיפר על
 חכמתו של הרבי כי רבה, על הבנתו בצרכיהם של חסידיו
 ועל מוספתיו.

„ומה הרבי לומד,“ שאלתי.
 „כל יום הוא לומד פרישת השבוע עם אורי-החיים ה'
 קדוש.“

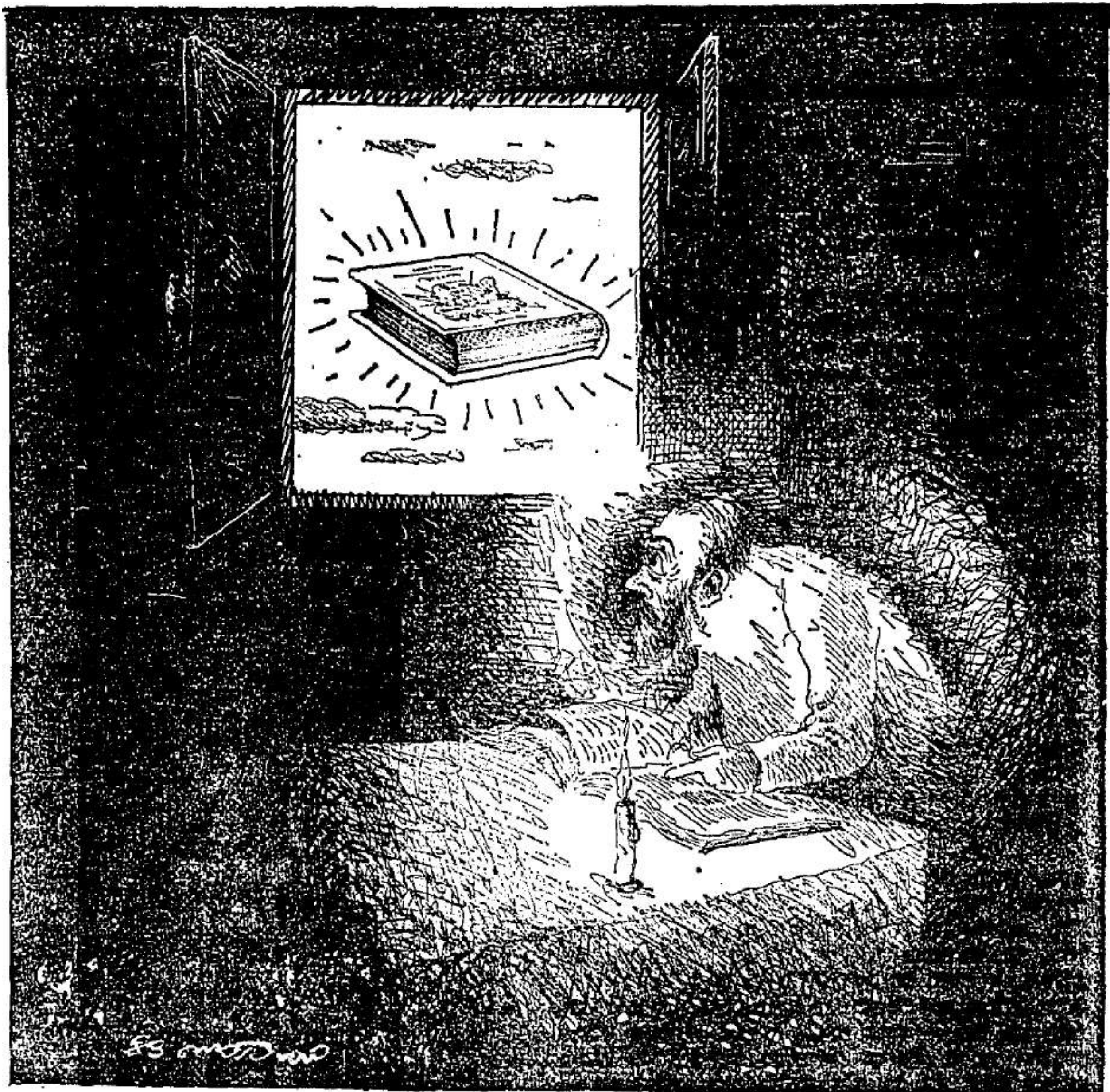
פירושו לתורה של ר' חיים ברעטר, שנולד בסוף המאה
 ה-17 בסאלי שבמרוקו ועלה לארץ-ישראל ב-1741, נערץ
 ומקודש על החסידים, וזכה לתפוצה עצומה בפולין.
 „האם יודע אתה שאורי-החיים היה מרוקאי,“ שאלתי
 את שכני, ומיד ידעתי כי עייתי את הסעות האפוינית
 למרגלים, שבטחונם העצמי גבר יתר על המידה והם מועד
 דים באמירה-ישל-שטות בארץ אויב.

„סיקען נישט זיין,“ נודעק נוטא-הכלים כמי שפגע באי-
 שון לילה. בהיותו יחיד ביער, באחד מכת-הליצנים, נחרד
 מעצם המחשבה שאפשר להעלות דבר-כפירה כזה על
 היפתיים, שהרי לא יעלה על הדעת שאותם „פושטים“
 הנטפלים אליו בלכתו ברחוב בעיבורי שכונת מאה-שערים
 או בשולי פרדסי-כץ הם בני מקומו של הפרטן המקודש.
 האדמו"ר מביאלה החנמם, או הגה בדברי תורה, על-
 כלי-פנים לא הביט לאחוריו. הנוסעים האחרים התבוננו
 בתזוין בסקרנות גלויה.

„אכן, כן,“ אמרתי, מנסה להוציא מתוך מצו.
 שמינו של האדמו"ר הניע ראשו בשלילה.
 „תשאל את הרבי,“ הצעתי.

„כיצד יכול אני לשאול אותו שאלה מעין זו,“ התקומם
 הבחור שחשדותיו בטוהר כוונותי גברו עוד יותר.
 „תשאל אותו היכן נולד בעל אורי-החיים.“

נוטא-הכלים לבש שתיקה. נעץ מבטו בערפו של הרבי,
 מכון אל מקום קשר התפילין, ולא פצה את פיו עד בני-
 ברק.

סי סניור

כדי שדעתם של אחינו הספרדים לא תזוח
 עליהם ולא ישמחו לאידם של האשכנזים, אצטט רשימה
 קצרה שהתפרסמה ב„במערכה“ — בטאון ועד העדה ה'
 ספרדית בירושלים — בנובמבר 1981, ואני נושאה על
 לוח לבי כקמיע עד היום. נלאיתי נשוא, למען האמת.
 „זלמן שניאור — שלמה סניור ?

לא תהשו מי הוא יהודי זה? אולי תחשבו שהוא
 אותו סוחר דגים שהיה לו מוטופול ברח' דוד המלך לפני
 כ-60 שנה? לא! אילי אותו בנקאי ירושלמי? גם הוא
 לא! ואולם בימים אלה הגיעה לירושלים מספרד הגברת
 לאורה טולידו, כוריאוגרפית בספרד, בעלת-שם ובעצמה
 רקדנית-באלט. היא באה לחפש שורשים ומקורות לחר'
 בות יהודי ספרד, על-ימנת ליצור ריקוד-באלט וכוריאוגרא-
 פיה בשביל הבאלט המלכותי הספרדי. היא הגיעה באופן
 פרטי, כמעט אינקוגניטו. תוך כדי מילוי בקשותיה למצוי'
 את חומר תרבותי-מוסיקאלי זה התגלה לראשי ועד עדת
 הספרדים, כי ללאורה טולידו זאת שם מקורי אחר: נינט
 שניאור, והיא בתו של המטרור זלמן שניאור, אשר בחייו
 טען כי הוא ספרדי ממשפת סניור. זלמן הריוה שלמה.
 „האם בגלל שמו ומחצבתו הוא נשכח מלב, ואין מלמדים
 את יצירותיו בכתי-הספר ההיכוניים בארץ?“
 מה יש לך לומר להגנתך, אליעזר שמואל?!

הלחם והמצות

מעשה בחכם ירושלמי אחד שהוזמן לפני שנים
 אחדות לשאת מידברותיו על ענייני מיוזג גלויות. הפליג
 הלה בדבריו למבויים המפולשים ולמבויים הסתומים, עד
 שהגיע בסופו של דבר לסוגיית הנשואים הבין-עדתיים.
 הניח החכם את התחן והכלה והביא את דברי התורה
 בפרשת „וישב“, ויעזוב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף
 ולא ידע איתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל'
 והוסיף כי רש"י מפרש לחם: „היא אשתו, אלא שדיבר
 בלשון נקיה.“
 תמהו המאזינים מה לעניין יוסף ואשת פוטיפר ולנשואין
 בין ספרדי לאשכנזי. ציחק החכם, כמי ששמטו לו כפפה,
 ואמר, „הוא אשר דיברתי, י"י מי שאוהב לחם לבן ויש
 מי שאוהב לחם שחור.“
 צחקו המאזינים ושאלו את המרצה, „עדיין היה רווק
 באותם ימים,“ ואהה, בחור, מה אתה אוהב?“
 „אני אוהב מצה,“ אמר החכם, „מצא אישה מצא טוב.“

ארוכות הנסיעות ומלומדות, ולא אלאה אתכם בהן.
 דלתי בית-המדרש פתוחות לפני כל ההפץ להבדל, אבל
 אינני יכול להתאפק מלספר לכם על מה שאירע לי לפני
 כשנה בנסיעה אחת מירושלים לבני-ברק.
 המונית עקרה מהחנת-המוצא שלה כששניים ממושביה
 ריקים. ברחוב מלכי ישראל פינת רחוב עמוס המתינו לנו
 שני הנוסעים, האחד יהודי נשואי-פנים בקפטן משי ובמג'
 בעת רחבת-שוליים, הנשען כדרך בני-מלכים על מקל בעל
 ידית-כסף, שהתיישב ליד הנהג, ואילו נוטא-כליו, נער
 כבן י"ח, כנוע ואורירי, התיישב לידו.
 הנהג, ערבי מורח-ירושלמי, כפי שמעיד שלט-הזהויה
 שלו, הדמים את הרדיו שמנגינה מורחית בקעה ממנו עד
 עתה, וחבש לכבוד הנוסע הנכבד כיפה גרוזינית עשויה
 גורי עור משולשים בגון הסלק. דממה של יראת-כבוד יר'
 דה על המונית כששקע היהודי שלא ידעתי מיהו בתנומה
 קלה, ורק אל-חדר, הלא הוא סנט-גיארג המהולל, הוסיף
 לגונן עליו מעל הדיסקית הממוגנטט שהיתה צמודה למע'
 רכת השעונים, רוכב על סוסו ונועץ את כידונו בראש
 הדרך.

נוטא-הכלים הצעיר, שהופרד מעל מיטא שמירתו, היה
 גבוך ונרגש, פכר את אצבעותיו, היטיב את מגבעתו, סיל'
 סל בפאותיו ולבסוף שיחק במאפרה בעצבנות גוברת
 והולכת, פותח וסוגר את מכסה הפליו, עד שנעקרה המא-
 פרה לפתע ממקומה. בדלי סגרויות, אפר וגפרורים נשפכו
 על מכנסיה, ובהלחו גברה משלא הצליח לקבוע אותה
 בחזרה במקומה. על אף קוד היום ההורפי ביצבו אגלי
 זיעה על רקתו. במאפרה של סובילב, שאינו אופייני לי,
 לקחתי מידיו את המאפרה, ניסיתי את כוחי, כמי שבקי
 ורגיל, אבל, אהה, הדבר לא עלה בידו. בצר לי פניתי
 אל הנהג והתנצלתי בפניו, על שהוצאתי אני את המאפרה
 ממקומה. הנהג, כמכניס-אורחים אמיתי, הרגיע אותי ואמר
 שלא קרה כלום, ושאינה את המאפרה על המישורת של-
 אורך התלון האחורי.
 הנער, שתושייתי חילצה אותו מהיתקלות עם בעל-עגלה
 חופשי (אילו ידע שהנ"ל ישמעאל, בוודאי היה משתבץ
 בו במקום) חש שעליו לפצות אותי, כהכח בגרונו פעמים
 אחדות ולבסוף אמר לי בעברית שעדיין לא חילצה את
 עצמותיה מן היידיש שבתוכה היתה כלואה:

שהקיפה את הישוב החרדי בקול רעש גדול בראשות גדולי
 ישראל בארץ ובתפוצות, שהכריזו את מתאם ביום ייסוד
 האוניברסיטה בעיר הקודש, ואסרו בכל חומר שלא תדרוך
 בו כף רגלם של כל הנמנים על דגל התורה והמצווה.
 דברי צדקנות אלו הטרידו את מנוחתו. נדף מהם ריח
 של „וצדקתך“ של הנוהרים מלדרוך על תולעים קטנות
 וישבע תועבות בלבם, וסבור הייתי שבאים הם לכסות על
 מעשי המחבר עצמו. והנה, לא הגעתי אל עמוד י"ב ומצאתי
 שתי מחיקות, בלורד שחור בגוף הספר.
 מחיקות בספרים מעוררות תמיד את סקרנותי. כאשר
 מחבר — או מישהו אחר — טורח ליטול כל עותק לידו
 ולמחוק בו משהו, עלי לדעת מה הוא ביקש לכסות ממני.
 על אף כל מאמצי לא הצלחתי לגלות מה הסתתר מאחורי
 המחיקות בספרו של איש חם ויושב אוהלים כמ"ר ברייט-
 שטיין, על כן פניתי אל חכם הבקי בכגון דא.
 הציץ החכם בספר ואמר, „בעל המחבר מחק את מראי-
 המקום מן 'המליץ' ו'המישור'.“
 וכי היכן אתם סבורים ראה מידענו הירושלמי, הספרא
 דדיינא של „העדה החרדית“, את עיתוניהם ובטאוניםם
 הטמאים של המשכילים ?
 חיקו.

אור החיים

הנסיעה בקו-המוניות ירושלים-בני-ברק הופכת
 יהודי בעל-ביתי כמוני, שאין תורתו אמנותו, לברי-ברב'
 דת-שעתא. אני יושב לי דחוק בין שני עבדקנים המשחי
 קים מעל ראשי בפינג-פונג הלכתי, ולומד אגב כך זינה
 של מקווה שמימיה מרודדין שכובשין בה הבילי עצים
 וחבלי קנים עד שיתפתו המים, נקלע למחלוקת בין ר'
 אליעזר לחכמים בשאלת כוורת דבורים, אם היא כקרקע
 וכותבין עליה פרובול ואינה מקבלת טומאה במקומה
 והרודה ממנה בשבת חייב חטאת, או שמא אין הדבר כך,
 ויחד עם הבכור אני נוטל פי שניים בנכסי האב ואיני
 נוטל פי שניים בנכסי האם.